

HANS ANTEN

Liesbeth Feikema, Roman Koot en Edwin Lucas (red.), *Op gezang en vlees belust. Over leven, werk en stad van Jan Engelman*. Utrecht (Kwadraat) 2000. 206 pp.

Zelden zal een omvangrijk oeuvre in zekere zin zo snel tot zo weinig gereduceerd zijn als dat van Jan Engelman. De naamsbekendheid van deze schrijver wordt thans verbonden aan hooguit drie, maar waarschijnlijk eerder aan twee gedichten of ook wel aan één gedicht en daar dan de eerste regel van: 'Ambrosia, wat vloeit mij aan?' Zo begint de cantilene 'Vera Janacopoulos', die Engelman in 1930 beroemd maakte. Enkele jaren later brengt zijn renommee hem op gelijke hoogte met dichters als Roland Holst, Nijhoff en Bloem. Daarnaast verwierf Engelman in het interbellum faam als tijdschriftredacteur, essayist en criticus. Beschouwingen over literatuur, muziek, architectuur en beeldende kunst publiceerde hij niet alleen in organen waarvan hij redacteur was, bijvoorbeeld *De gemeenschap*, *De nieuwe eeuw* en *De tijd*, maar ook in tijdschriften als *De vrije bladen* en *Forum*. Na de Tweede Wereldoorlog bleef Engelman op al deze terreinen actief, maar hij mist dan de aansluiting met de artistieke actualiteit en zijn poëzie bereikt nimmer het vooroorlogse niveau. Zijn reputatie was al danig verbleekt toen hij in 1972 overleed.

7 juni 2000 was Engelmans honderdste geboortedag en daarin werd een goede aanleiding gezien hem met een expositie en een boek aan de vergetelheid te onttrekken. *Op gezang en vlees belust* zal voor velen een eerste introductie betekenen op Engelmans leven en werk. Ondanks de kwalitatief nogal uiteenlopende bijdragen, roept de bundel ongetwijfeld belangstelling op voor deze uitzonderlijke man. In zeven hoofdstukken belichten evenveel auteurs respectievelijk Engelmans persoon, diens relatie tot 'zijn' stad Utrecht, zijn poëzie, een selectie uit zijn kritisch proza over beeldende kunst en literatuur, en zijn plaats in de literaire constellatie van de jaren dertig. Verder zijn bij wijze van intermezzi dertien door het boek verspreide bladzijden ingeruimd voor dertien door afbeeldingen en tekst gepresenteerde bijzondere gebeurtenissen, anekdoten of locaties uit het leven van de schrijver. Behalve deze illustraties bevat de bundel een groot aantal foto's in vele formaten van Engelman en anderen, van teksten, handschriften, titelpagina's, tekeningen en schilderijen. De toelichtingen daarbij staan ofwel onder de afbeelding, ofwel in de linker of rechter marge, marges die ook nog telkens plaats bieden aan de verticale vermelding van boek- en hoofdstuktitel. Ik vroeg mij af wat Engelman, een man zo lees ik 'van de harmonie en van de klassieke schoonheidsvormen', gevonden zou hebben van deze hybride en zijn typografische vormgeving.

Het is onmogelijk binnen het bestek van deze bespreking in te gaan op alle hoofdstukken. Ik beperk me tot enige algemene opmerkingen en enkele kanttekeningen bij de delen over literatuur. In haar inleiding staat de redactie kort stil bij een aantal saillante aspecten van Engelmans leven en werk die voor het merendeel in de bundel behandeld worden. Zo komt uiteraard de tegendraadse ruimdenkendheid van de dichter ter sprake die in de vooroorlogse jaren zich nadrukkelijk katholiek noemde en met zijn lyriek tevens de lichamelijke liefde bezong. Minder eigenzinnig is Engelman daarentegen in zijn aanvankelijke politiek-

maatschappelijke opstelling in de jaren dertig. Als zoveel katholieke intellectuelen staat hij welwillend tegenover het fascisme als de parlementaire democratie geen adequaat antwoord heeft op het kwaad van materialisme, kapitalisme en secularisatie. Maar als Hitler in 1933 aan de macht komt, geeft Engelman zijn antidemocratische denkbeelden op - elders in het boek wordt zelfs 1930 al als omslag genoemd - om vervolgens de kant van de republikeinen in de Spaanse burgeroorlog te kiezen, lid te worden van het Comité van Waakzaamheid en later bekroonde verzetspoëzie te schrijven. In enkele hoofdstukken wordt op deze bijzondere episode uit Engelmans leven ingegaan. Maar onvernoemd blijft het wellicht complicerende gegeven dat Engelman in 1937 in het weekblad *De waag* publiceert, een tijdschrift dat A.A. de Jonge in zijn standaardwerk *Crisis en critiek der democratie* (1968) kwalificeert als 'verreweg het beste van alle heel- of half-fascistische bladen'. Ook zou in dit licht een verklarende beschouwing op zijn plaats zijn geweest over Engelmans in 1941 verschenen monografie over Pyke Koch en de toelichting die hij daarin geeft van Kochs nationaal-socialistische overtuiging.

Een ander punt dat meer dan eens genoemd wordt, is de antiklerikale opstelling van redacteur Engelman en andere jongeren van het progressief katholieke tijdschrift *De gemeenschap* (1925-1941); ze accepteerden geen bemoeienis 'van een gewijde beroepsgroep die niets had in te brengen over kunst, maar wel de pretentie daartoe voelde'. Dat is ferme taal, maar wordt de redactionele autonomie zo niet te zwaar aangezet en de klerikale censuur te veel gemarginaliseerd? Op een aantal niet in het boek afgedrukte foto's van *Gemeenschap*-bijeenkomsten is de priesterlijke censor prominent aanwezig, en secundaire literatuur vermeldt dat bijvoorbeeld in 1930 het tijdschrift heeft moeten ondervinden dat kerkelijke censuur allesbehalve een te negeren formaliteit was.

Hierboven gaf ik twee voorbeelden van kwesties waarover vooral constaterend wordt geschreven terwijl ze toch vragen oproepen die meer gebaat zijn bij kritische distantie en interpretatie. Van de hoofdstukken over literatuur laboreert het betoog van Liesbeth Feikema in hoge mate aan het gebrek aan afstand. Inzicht verkrijgen in Engelmans literatuuropvattingen, zo formuleert zij de doelstelling van haar artikel. Deze formulering lijkt mij wat te ruim omdat het onderzochte corpus alleen uit *Parnassus en empyreum* (1931) bestaat, een beperkte en heterogene bundeling van literair-kritische beschouwingen. Feikema geeft onvoldoende inzicht in wat de twee beoordelingscriteria 'vakbeheersing' en 'bezieling' zoal voor Engelman betekenen, en in de wijze waarop hij die op zich weinig exceptionele normen inzet in zijn taxaties van enige Franse romans en Nederlandstalige poëzie. Ze beroept zich immers bijna uitsluitend op Engelmans eigen woorden die royaal geciteerd worden, terwijl die subjectieve en impressionistische uitspraken juist voor analyse en interpretatie in aanmerking komen.

A.L. Sötemann en Edwin Lucas laten in de door hen geschreven hoofdstukken zien dat citaat en in eigen woorden gesteld commentaar in een evenwichtige verhouding tot elkaar kunnen staan. De Utrechtse emeritus hoogleraar nieuwere Nederlandse letterkunde Sötemann evalueert de sterke en zwakke kanten in Engelmans dichtelijke carrière. Hij concludeert dat Engelman met name op grond van zijn dikwijls herdrukte bundel *Tuin van eros* uit 1932, met daarin opgenomen de beroemde cantilene en de vocalise 'En rade' uit de twee jaar eerder verschenen bundel *Sine nomine*, ruimschoots 'een respectabele plaats onder onze poëtische erflaters' verdient.

Op gezang en vlees belust - de titel is ontleend aan een gelegenheidsversje van Adriaan Roland Holst voor de dichter - bevestigt dat het literaire belang van Engelman in de vooroorlogse jaren ligt. In deze periode was hij iemand om rekening mee te houden,

zoals Lucas in een heldere en boeiende verhandeling over Engelmans drie tijdschriftloze jaren nog eens aantoot. Onder meer vanwege diepgaande artistieke en levensbeschouwelijke meningsverschillen met zijn mederedacteuren Henk en Louis Kuitenbrouwer (Albert Kuyle) verlaat hij eind 1930 *De gemeenschap*. Aan de hand van meestal (nog) ongepubliceerde briefwisselingen van Engelman met tijdgenoten en gepubliceerde correspondenties tussen tijdgenoten schetst Lucas met gevoel voor nuance in het slothoofdstuk Engelmans ambivalente relatie tot het nieuwe tijdschrift *Forum* en zijn halfslachtige pogingen van *De vrije bladen* weer en volwaardig literair periodiek te maken. Wanneer Anton van Duinkerken eind 1933 de Kuitenbrouwers uit de redactie van *De gemeenschap* heeft gewerkt, roept hij Engelman terug, die dan weinig bedenktijd nodig heeft om 'alles weer in katholiek verband te doen', zoals hij het zelf uitdrukt. De hier getraceerde manoeuvres van Engelman om buiten *De gemeenschap* publicatiemogelijkheden voor zich te creëren, maken eens te meer duidelijk dat voor hem au fond het primaat van de katholieke levensbeschouwing gold.

Op gezang en vlees belust is al met al een in stilistisch en inhoudelijk opzicht onevenwichtige bundel. Omdat over de stijl in deze bespreking niets is gezegd, besluit ik met de redactionele zin te citeren die de mededeling adstrueert dat Jan Engelman ook een levensgenieter was. Let daarbij op de verdeling van de adjectieven: 'Hij hield van goede wijn, mooie vrouwen, literatuur, muziek, beeldende kunst en stedenschoon.'

Universiteit Utrecht

Uit: *Nederlandse letterkunde* 6 (2001), p. 92-95.